

hen die gaan, zijn de meesten volstrekt onbruikbaar.¹ Oud, ziek, gebrekkig. Een troep halve lijken wordt uigewisseld.²

Een verbitterde passage, geheel begrijpelijk. Het had voor Herzberg en ook voor allen die òf niet op de uitwisselingslijst geplaatst òf daar wel op geplaatst maar er van geschrapt waren, een haast niet te aanvaarden teleurstelling betekend, in het *Sternlager* te moeten blijven: in de honger en de misère en (dàt vooral) in de macht van de vijand. Zij konden toen nog niet eens voorzien dat zij in de allerlaatste fase van de oorlog in een noodsituatie zouden belanden, niet wezenlijk verschillend van die waarin zich toen de overlevenden bevonden van de tienduizenden die uit Westerbork en Vught naar 'Polen' op transport waren gesteld.

Trein naar 'Polen'

Er zijn uit ons land 68 treinen naar Auschwitz vertrokken (65 uit Westerbork, 1 uit Apeldoorn, 2 uit Vught) en 19 naar Sobibor. Behalve in de periode van september of oktober '42 tot begin maart '43 waren dat steeds treinen die uit gesloten (d.w.z.: niet-open) goederenwagons bestonden – in de bedoelde periode waren zij uit personenrijtuigen samengesteld die aparte coupé's hadden. Goederenwagons boden voor de leden van de *Ordnungspolizei* die de *Begleitmannschaft* vormden, een groot voordeel: zij hadden geen coupé's met raampjes waaruit men kon ontsnappen (de deuren van die coupé's waren steeds op slot) en men kon die wagons op een simpele wijze afgrendelen zodat ze van binnen uit niet geopend konden worden. De reis in de personenrijtuigen was natuurlijk minder oncomfortabel dan in de goederenwagons: men kon op de banken zitten – in de goederenwagons moest men dat op de vloer doen. In totaal zijn van de ruim vier-en-negentigduizend Joden die uit ons land naar Auschwitz en Sobibor op transport gesteld werden, tussen de ca. vijf-en-twintig- en de ca. twee-en-dertigduizend in personenrijtuigen vervoerd³: meer dan twee op de drie, wellicht zelfs bijna drie op de vier gedeporteerden hebben dus de reis in goederenwagons gemaakt – wij zullen straks vooral over die goederenwagons schrijven, maar

¹ Nl. voor het Zionistische opbouwwerk in Palestina. ² A.v., p. 27. ³ Ca. vijf-en-twintigduizend als de personenrijtuigen begin oktober '42 ingevoerd zijn, ca. twee-en-dertigduizend als dat al begin september geschied is.